

Jaume Medina

LA POESIA LLATINA
DE MONTSERRAT
EN ELS SEGLES XVI I XVII
(EL *CÒDEX BRENACH*
DE L'ARXIU EPISCOPAL DE VIC)

Curial Edicions Catalanes
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
1998

ÍNDEX

PRÒLEG	7
Dedicatòria al Rvm. P. Josep Deàs, Abat de Montserrat	15
Estudi bibliogràfic	
I. El còdex	17
II. El P. Anselm Forcada	19
III. L'antologia llatina	25
IV. El P. Antoni Brenach	26
V. Els PP. Descaulies i Senach	32
VI. Aguirre i Michon	33
VII. Osset i Falcó	34
VIII. Cavalli	35
IX. Epíleg	35
Apèndix	36
TEXT	39
SAXIA, hoc est sacri Montis=Serrati heroica et historica descriptio: Authore Domno Antonio Brenach, catalano; et eiusdem Monasterii Monacho qui diem ultimum in Domino clausit anno 1555. Nunc primum in lucem edita a Patre Anselmo Forcada eiusdem Coenobii Filio	43
<i>Authoris vita, ab antiquo Bibliothecario Montis=Serrati (ut mos est) conscripta, fol. 89, pagina secunda, Codicis in quo gesta et acta Mo- nachorum huius Domus referentur . . . . .</i>	47

SAXIA

Pars prima	51
Secunda pars	63
Tertia pars	79
<i>Hymnus epanalepticus. De veneranda imagine Beatae V.M. Montis=Serrati, authore Domno Antonio Descaulies eiusdem Monasterii Monacho. Hymnus . . . . .</i>	94
<i>Quidam Peregrinus Belga deuotionis gratia hanc domum visitans anno D. 1637 praesentem Elegiam Virgini obtulit . . . . .</i>	98
<i>Quantum superemineat Virgo Montis-Serrati Solem radiis, Lunae cornua, Astra numero, Luce diem, iubare Iridem, magnitudine Coelum. Anacaephaleosis . . . . .</i>	101
<i>Ad Augustam Diui-parae Iconem in Monte=Serrato Coelicis Flammis, et Pastoribus indicatam.=Epigramma. Domnus Petrus Michon Monachus Sti. Sulpitii Bituricensis . . . . .</i>	102
<i>Eiusdem Michonis, aliud Epigramma . . . . .</i>	102
<i>Iacobi Falconi, Valentini; Montesianae Militiae Equitis, Descriptio Montis-Serrati; Extat lib. I. Operum eiusdem. Epigramma 22 . . . . .</i>	103
<i>Francisci Osset Doctoris Medici Barcinonensis Ad Virginem Mariam Sacri Montis-Serrati Hexametra . . . . .</i>	105
<i>Deiparae Serrati Montis Epithalamium. Frater Seraphinus Caualli . . . . .</i>	108
<i>Ad S. Mariam de Monte-Serrato Oratio . . . . .</i>	112
<i>Epithalamium Salomonis, versu phaleutico decantatum, Authore Domno Antonio Brenach Gotholano, Montis=Serrati monacho . . . . .</i>	113
<i>Haubertus Hispalensis Monachus Dumiensis Ordinis D.P.N.B. qui floruit anno 890 . . . . .</i>	125
<i>Nouem Musae. Apollo Deificus. Seu vitae nouem heroum sanctae, a tot Musis, Apollinis iussu, decantatae: (quamuis Bona illorum pars, ut videbitur, maiorum iniuria, desideretur) Auctore Domno Antonio Brenach Catalano . . . . .</i>	127
<i>Nicolai vitam, et acta pulcherrima, Clio cantat . . . . .</i>	127
<i>Melpomene - Martinus . . . . .</i>	144
<i>Thalia - Ambrosius . . . . .</i>	155
<i>Euterpes - Hieronymus . . . . .</i>	156
<i>Terpsicore - Augustinus . . . . .</i>	156

<i>Erato - Gregorius</i>	157
<i>Vranie - Antonius</i>	190
<i>Calliope - Benedictus</i>	225
<i>Polymnia - Bernardus</i>	260
<i>Epithalamium Salomonis, versu phaleutico decantatum, Authore P.D. Antonio Brenach, Gotholano: et huius monasterii Montis=Serrati monacho</i>	333
<i>Hymnus et vita beatae Matronae Barcinonensis virginis et martyris: auctore D. Antonio Brenach Benedictino, et huius monasterii filio</i> . . .	345
<i>Agon sanctissimae Virginis et Martyris Eulaliae Barcinonensis, eiusdem D. Antonii Brenach</i>	351
<i>De veneranda imagine B. Mariae V. A Monte=Serrato nuncupatae, auctore D. Antonio de Escaulies</i>	354
<i>De Natiuitate D.N.I. Xpi. Dialogus Angelorum et Pastorum. Eiusdem &</i>	358
<i>Declaración, del mismo Escaulies</i>	360
<i>Ad Eucharistiae Sacramentum hymnus; eiusdem Escaulies</i>	361
<i>Del mismo</i>	362
<i>De sanctissimo Eucharistiae sacramento Hymnus dialogisticus, eiusdem D. Escaulies</i>	363
<i>Explicación, del mis Escaulies</i>	364
<i>Eiusde. Ad Ssm. Sacramentum Eucharistiae, Hymnus</i>	365
<i>Eiusdem Escaulies, De S. Dei genitrice V. Maria Hymnus epanalepticus</i> .	367
<i>Ad D.P.N.B. Abbatem in die eius transitus auctor ignoratur</i>	369
<i>De Deipara Virgine natum Cruci affixum deflente; auctore D. Dominco Senach Monacho Montiserrati, Elegia</i>	372
<i>Obitus B.V. Mariae Rosa adumbratus ab eodem patre Senach</i>	382
<i>In D. Exuperium, eiusdem Senach, Gradatio</i>	382
<i>Domino Marco Burghesio Consiliario Bruxellensi, in die Eiusdem sancti</i>	383

APÈNDIX

Dom Antoni Brenach, <i>monjo de Montserrat</i> . SÀXIA. Poema Heroico-descriptiu de la muntanya de Montserrat. Versió rítmica catalana per Dom Antoni Ramon i Arrufat, monjo del mateix Monestir . . .	384
Cant primer	387
Cant segon	406
Cant tercer	432

PRÒLEG

L'any 1893 el canonge de la catedral de Vic Jaume Collell i Bancells publicava a Barcelona (impremta dels germans Subirana) un opuscle no gaire extens amb el títol de *La Musa Latina en Montserrat. Antología de poetas latinos de los siglos XVI y XVII*. L'obra conté un ampli estudi bibliogràfic de cinquanta-dues pàgines, exemplar des del punt de vista històric i filològic, que forneix un gran nombre de dades importants per al coneixement de la història del conreu de la poesia llatina no tan sols per part dels monjos de Montserrat, sinó també per part d'altres autors (clergues o laics) d'aquelles dues centúries. L'estudi és així mateix important, d'una banda, perquè amb ell el canonge donava a la llum pública uns poemes que, malgrat haver anat tenint, en alguns casos, una pervivència oral o escrita dins l'àmbit del monestir, havien caigut en l'oblit i se n'ignorava l'origen, i, d'una altra, perquè augmentava el fragmentari coneixement que de llurs autors havien donat al públic els estudiosos d'anomenada (per exemple Fèlix Torres Amat).

Les relacions entre Jaume Collell i la comunitat benedictina de Montserrat ens són ben conegudes avui dia gràcies als recents nombrosos estudis que han estat dedicats a l'un i a l'altra.¹ No ho és tant, en canvi, que fou precisament el canonge qui, en 1885, «pogué recuperar i fer retornar a Montserrat el preciós *Llibre Vermell*—dissortadament mutilat, on té el número 1 de la secció de manuscrits—, d'on Villanueva havia copiat el virolai»² que comença «Rosa plasant / soleyl de resplendor...», del qual partí Verdagner per a la composició del seu famós *Virolai*,³ que fou publicat en versió definitiva al periòdic vigatà «La Veu del Montserrat», dirigit pel canonge Collell, el dia 24 d'abril de 1880, la vi-

1. Vegeu: JOSEP JUNYENT I RAFART, *Jaume Collell i Bancells: les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*, «Ausa», XIII, 122-123, Vic 1989, p. 257-407, especialment les p. 276-324, en què estudia les festes del Mil·lenari de Montserrat i del patronatge de Nostra Senyora de Montserrat sobre Catalunya. També: JOSEP MASSOT I MUNTANER, *Els creadors del Montserrat modern. Cent anys de servei a la cultura catalana*, Barcelona 1979, i *Escriptors i erudits contemporanis*, Barcelona 1996.

2. J. JUNYENT I RAFART, p. 291.

3. *Ibid.*, p. 291.

gília de la celebració de les festes del mil·lenari de la invenció de la imatge de la Mare de Déu.

Josep Massot i Muntaner⁴ reporta l'escrit de l'abat Deàs en què aquest explica la creació de la biblioteca montserratina: «La Sala —diu l'abat— en que està colocada [l'actual Sala B i C] no es la antiga, pero ocupa el mismo lugar: fue quemada con los libros. La actual la edificó el Diputado Provincial Sr. *Villarrubias*, padre de un Monje de este nombre, cuando subió Dña. Isabel 2ª en 1857. En esta sala se hizo el convite. Encargado por la Diputación para arreglar decentemente el Monasterio para hospedar a la Reyna, por atención a su hijo Monje procuró reparar todo lo que pudo y al volverse la Reina procuró se dejara aquí todo lo que fue posible (que dejó bastante). Volvió a ser esta sala Biblioteca y se colocaron bastantes libros que regalaron varias personas distinguidas, quedando varios otros libros en otra sala que tenían para Biblioteca. Al entrar nosotros no había más libros que éstos, ocupando los regalados tres departamentos de la nueva Biblioteca en pobres estantes. Encontramos dos o tres cajas en las que había los que había respetado el fuego [dels francesos] y que se habían guardado en casa Calsina. Encontramos dos o tres, como dejamos dicho, cajas (no lo recuerdo bien) llenas de libros y papeles que había respetado el fuego, los que recogidos los llevaron (al dispersarse en el 35) en casa Calsina para que los guardasen. Al morir el Abad Muntadas aún no se habían abierto, o a lo menos registrado. En ellas hallamos varias obras importantes, entre ellas dos ejemplares del Egercitorio del P. Cisneros en Castellano, dos Misales antiguos (el uno desapareció), un procesionario (o cosa así) y algún otro librito: todos estos impresos en Montserrat. Encontramos también en ellas varios Incunables, etc. Poco a poco se compraron libros en Barcelona y en Roma, que enviaba el Rmo. P. López, librerías que se presentaban y otras que regalaban (recuerdo al Dr. Font ecónomo de Tarrasa y otro Capellán que había estado en Monistrol). La librería religiosa regaló un egemplar de cada una de sus publicaciones y así varios particulares. Viendo había crecido tanto el número de libros determinamos hacer nuevos todos los estantes, los *armarios pupitres* colocados alrededor de la sala delante los estantes, de modo que pudiesen colocarse libros en las dos caras y una Bitrina grande para el centro de la Sala en la que hay libros escogidos y un armario para los prohibidos. Pintada la sala y estantes todos, y fabricado todo en la de carpintería por el personal de Montserrat, se pudieron colocar los libros, quedando todo lleno y aun quedaron para llenar una celda separada y por esto se pensó hacer al lado de la Sala, donde hay el depósito de madera, otra sala complementaria cuando se pueda hacer. La mayor parte de los libros puestos en esta celda separada eran obras duplicadas. Los libros se colocaron por materias y el catálogo se hizo por el sistema de cartones. Se inauguró en 1902. ¡Lástima que esta gran sala que se ha

4. *Els creadors del Montserrat modern...*, p. 61-62.

convertido en Biblioteca sea obscura! Ya se hará con el tiempo una o dos lucernas de vidrios en la bóveda, cuando se pueda. Resultó, por lo demás, una buena pieza, que gusta a los visitantes». I el mateix P. Massot explica com l'abat Deàs fou coadjuvat en aquesta tasca de refer la biblioteca pel benedictí burgalès Fausto Curiel Gutiérrez, que n'inicià el catàleg el 1901 i escriví un dietari (1905-1917), a través del qual és possible de tenir notícies sobre la compra, intercanvi i regal de llibres.⁵ Aquest bibliotecari deixava consignat: «El importante libro encarnado [Llibre Vermell, ms. 1 de la Biblioteca de Montserrat] se compró en Vic, costó 500 duros (querían mil) y el Sr. Obispo Morgades nos dio 50 duros para esto».⁶ Per la seva banda, Jaume Collell, en un article publicat a «La Veu del Montserrat» el 5 de setembre de 1885 amb el títol de *Un nou virolay de Montserrat* deia: «Los periódichs han parlat exos dias de la adquisició feta per lo Rvm. P. Abat de Montserrat, d'un preciós codex, molt important per la historia de aquell Monastir y Santuari, y no menos important per la literatura catalana. Com que'l Director de "La Veu del Montserrat" ha tingut la ditxa de salvar aquest llibre d'una segura emigració al extranger y l'honra de portar las negociacions perque tornás á esser propietat dels monjos de Montserrat, ja'n dirá per son compte alguna cosa».

I encara més desconegut ha restat fins avui dia el treball que continuà fent el canonge vigatà en pro de la recuperació del patrimoni literari montserratí. Perquè, en efecte, aquest no s'aturà en les gestions fetes en vistes a la salvació del *Llibre Vermell*, sinó que, com ja hem dit, s'estengué a la publicació d'un còdex que jeia oblidat a les lleixes de la Biblioteca Episcopal de Vic, on és enca-

5. *Ibid.*, p. 62.

6. Pel que fa al trajecte recorregut pel *Llibre Vermell* des que va sortir de Montserrat fins que hi tornà, cal tenir present el que diu X. Àltés en el seu pròleg al *Llibre Vermell de Montserrat*, Barcelona, 1989, p. 15-16: «Fou ell mateix [el canonge Jaume Collell] qui el mes d'agost del 1885 tocà a foc en aparèixer el còdex a Vic, i en portà les negociacions de venda per a salvar-lo de l'exportació. El manuscrit fou adquirit el dia 21 d'aquell mes per l'abat de Montserrat, Josep Deàs, amb una generosa aportació del bisbe de Vic Josep Morgades. El còdex reapareixia setanta-cinc anys després de la Guerra del Francès i al cap de vuitanta que l'hagués tingut a les mans a Montserrat el P. J. Villanueva, que l'havia fet famós. Espontàniament neix la curiositat per conèixer els camins que seguí el còdex en aquesta diguem-ne desaparició salvadora. La pregunta no és nova i ja intentà de respondre-la dom Anselm M. Albareda en descriure per primera vegada el *Llibre Vermell*. La seva hipòtesi, fonamentada sobre suposicions versemblants, ha estat donada posteriorment per provada. L'explicació parteix del testimoni del P. Villanueva, que veié el còdex sencer l'any 1806, i de la família del darrer possessor, descendent dels marquesos de Llo (o Llió), per a concloure que el còdex no havia seguit la sort de la resta de l'arxiu, perquè potser n'era fora al moment de la desfeta de l'any 1811. A partir d'aquesta hipòtesi versemblant hom conjecturà que el volum potser havia estat prestat per dom Benet Ribas, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, al marquès de Llo, que en fou president, i així hauria restat en el seu poder. Aquesta segona part de l'explicació, però, no concorda amb la cronologia dels marquesos de Llo, Josep Francesc de Móra i Latà (1694-1762) i Domènec Feli de Móra i d'Areny (1731-1792), presidents de l'Acadèmia. I fins i tot acceptant aquesta versió dels fets resulta difícil d'explicar les nombroses mutilacions i els efectes d'una humitat persistent que el còdex hauria sofert a la biblioteca dels marquesos de Llo, posada a la venda i dispersada l'any 1909. Cal, doncs, esperar que alguna prova documental aportï nova llum a aquesta qüestió».

ra avui dia. Es tracta del *Còdex Brenach*, de l'existència del qual havia donat notícia Fèlix Torres Amat en les seves famoses *Memorias para ayudar a formar un Diccionario Crítico de los Escritores Catalanes, y dar alguna idea de la literatura de Cataluña* (Barcelona 1836), i que es trobava, segons ell, a la biblioteca dels PP. de l'Oratori de Sant Felip Neri de Vic: un llibre manuscrit, salvat no se sap ben bé gràcies a quin atzar, i amb una història digna de figurar en una antologia de les velleïtats de la recerca policial. El lector podrà comprovar-ho en llegir l'*Estudi bibliogràfic* que posà el mateix canonge a la capçalera del seu llibre, i que nosaltres incorporem, traduït, en la seva totalitat.

«Aquest llibre —diu Jaume Collell— és un interessant capítol bibliogràfic de la història del Santuari de Montserrat, i per això el donem a llum amb molta satisfacció, i gairebé podríem dir que l'oferim i el pengem, com un piadós *ex-vot*, a l'altar de la nostra excelsa patrona». Era així com el canonge col·laborava a fer tornar «a la casa paterna» aquell llibre «no estripat i esparracat com el fill pròdig, sinó compost i guarnit amb els ornaments de l'estampa, dels quals era certament mereixedor per molts títols». És probable que el campió de la idea de promoure la Mare de Déu de Montserrat com a patrona de Catalunya anés a presentar personalment el llibre a l'abat del monestir el 20 de juny de 1893, dia en què es desplaçà a la santa muntanya segons deixà consignat a les *Efemèrides dels meus 50 anys de sacerdocí* (Vic 1938), p. 77. El desinterès de Collell era total, i feia constar al colofó que el llibre «Véndese en Montserrat y en las principales librerías destinándose íntegro el producto a beneficio del Santuario de Ntra. Señora».

Nogensmenys, el canonge Collell, en la temença que el llibre tingués pocs lectors, «perquè l'estudi de la llengua llatina va cada dia més perdut entre nosaltres» (això d'avui dia és cosa que ve ja d'anys i panys), publicà només una *Antologia* dels textos llatins que es troben en el *Còdex Brenach*, tot recollint, això sí, mostres de tots els autors continguts en ell. Però la part més extensa del llibre, el poema *Nouem Musae*, del mateix Brenach, la deixà del tot inèdita —com també s'abstingué de publicar altres composicions del còdex—, encara que hi fes una llarga al·lusió en el seu estudi preliminar, «perquè no entra en el pla d'aquesta publicació, ni estan els temps per donar a l'estampa poemes llatins de l'extensió i calibre del que compongué el P. Brenach», tot i que els reconeixia com una autèntica «obra d'alè». El poema és realment enorme i feixuc, a desgrat de no ésser complet sinó en una de les parts que s'han conservat fins avui dia.

L'obra de Collell donava a llum (segons aquest mateix ordre) els poemes i autors següents: Brenach, *Saxia*; De Escaulies, *Hymnus*; Peregrinus Belga, *Elegia*; Aguirre, *Anacaephaleosis*; Michon, *Epigramma*; Falconi, *Descriptio Montis-Serrati*; Osset, *Hexametra*; Cavalli, *Epithalamium*; Ignoti Auctoris, *Oratio*; De Escaulies, *Hymnus Epanalepticus*; Senach, *Elegia*.

Segons aquest pla, el canonge Collell deixava, doncs, inèdita la major part